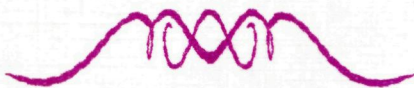

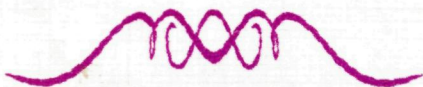
Ш 5/3Кат)5-4
(Абай)
13-582
к

Абай -
кемел ойдың
кемеңгері

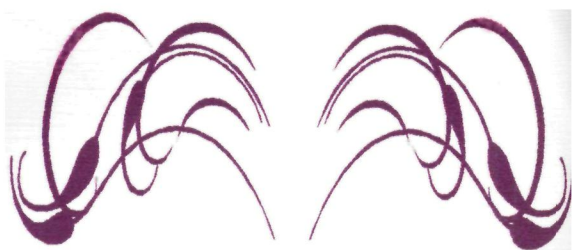
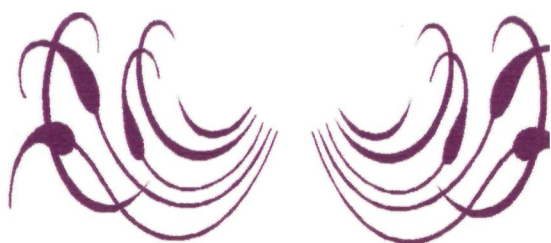

Властитель дум -
Абай

The acknowledged
intellectual
giant - *Abai*

Алматы - 1998

АЛМАТЫДАҒЫ ЮНЕСКО ӨКІЛДІГІ
ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО ЮНЕСКО В АЛМАТЫ
UNESCO OFFICE IN ALMATY

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ
КІТАПХАНАСЫ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
NATIONAL LIBRARY OF KAZAKSTAN

Абай -
кемел ойдың
кемеңгері
(Әдебиет көрсеткіші)

Властитель дум -

Абай
(Указатель литературы)

The acknowledged
intellectual

giant - *Abai*

(Literature index)

* * *

Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы ЮНЕСКО-ның Қазақстандағы Өкілеттілігіне, Қазақстан Республикасының ЮНЕСКО істері жөніндегі Комиссиясына осы басылымның жарыққа шығуына көмегі үшін алғысын білдіреді.

* * *

Национальная библиотека Республики Казахстан благодарит Представительство ЮНЕСКО в Казахстане, Национальную Комиссию Республики Казахстан по делам ЮНЕСКО за оказанную помощь в издании данного указателя.

* * *

The National Library of the Republic of Kazakstan thanks the UNESCO office in Kazakstan and the National Commission of the Republic of Kazakstan on UNESCO affairs for the help given during the publication of the present index.

* * *

Құрастырушылар:

Г.Жорабаева, К.Қыстаубаева, Н.Мұқанова

Редакторлары:

М.Төлешова, Қ.Бозымбеков

Составители:

Г.Джурабаева, К.Кистаубаева, Н.Муканова

Редакторы:

М.Тулешова, К.Бозымбеков

Compilers:

G.Jorabaeva, K.Kistaubaeva, N.Moukanova

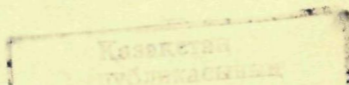
Editors:

M.Tuleshova. K.Bozymbekov

ISBN 9965-03-004-9

©Национальная библиотека Республики Казахстан,
1998г.

УЧЗ028

Абай - кемел ойдың кемеңгері

Қазақтардың төл тарихы сақтардан басталып, олардың ұрпақтары ғұндар, түріктер, қыпшақтар болып жалғасып жер бетінде 2500 жылға жуық, яғни 25 ғасыр өмір сүріп келе жатыр. Қазақ жерінде алғашқы қалалардың салынғанына 15 ғасыр болыпты, ал енді тұтас ел, халық, мемлекет болып қалыптаса бастағанына 5,5 ғасырға жуық. Осы көрсетілген мерзімдер - біздің тарихи-мәдени кеңістігіміз. Осы ғасырлар аралығында талай тарихи оқиғалар бастан кешіріліп қазақ халқы мың өліп, мың тіріліп тарих көшінен қалмай ұдайы ілгерілеп отырған.

Елінің тәуелсіздігін, жерін қорғаған даңқты батырлар, кемеңгер қолбасшылар, халықтың рухани өсуіне, мәдениетінің гүлденуіне көсемдік көрсеткен, ақыл-ой, парасат, данышпандығымен үлгі, негіз болған ірі тұлғалар көп. Солардың ішінде Әл-Фараби, Ахмед Яссауи, Абылай есімдері халық жадында мәңгіге қалған. Аталғандардың қатарында АБАЙ - қазақ халқының болмысы мен рухын негүрлым толық көрсететін, осы халықтың бойына жинаған рухани қазынасын барша әлемге анығырақ айқындайтын жеке-дара тұлға.

Абай (Ибраһим) Құнанбаев 1845 жылы 10 тамызда Семей облысы, Шыңғыс тауында дүниеге келген. Руы - Арғын ішін-

де Тобықты. Әкесі Құнанбай Өскенбайұлы сол маңайдағы қазақ руларының ішіндегі беделді би, ел басқарған аға сұлтан, Меккеге барып қажы атанған адам. Ол туралы Адольф Янушкевич "Дневники и письма из путешествия по казахским степям" атты еңбегінде: "Қарапайым қара халықтан шыққан Құнанбай жаратылысынан ақыл-парасат дарыған, керемет зерек, қара тілге шешен, байыпты, тыңғылықты кісі. Халқының қамын ойлап, оған жақсылық жасасам дейді. Елінің ежелгі жол-жобасына, құранда жазылған шариғат жолына аса жүйрік, Россия өкіметінің қырғыздар жөніндегі заң ережелеріне өте жетік, қара қылды қақ жарған әділ, адал азамат. Құнанбай-халқының қамқоры. Жұрт пайғамбардай көреді. Сондықтан одан ақыл-кеңес алуға тіпті бір қиырдағы ауылдардан жас пен көрі, бай мен кедей ағылып келіп жатады", - деп жазады.

Өз әкесі туралы Абай "Кешегі өткен ер Әбіш" атты өлеңінде:

*...Мұсылманға қоймаған
Орынсыз жанжал, шатақты,
Ерегескен жауларын
Кісен салып матапты.
Зекет жиып, егін сап,
Тойдырған ғаріп, жатақты.
Ескендір, Темір, Шыңғыстай
Мұсылманда атақты.
Мұқым қазақ баласы
Тегіс ақыл сұрапты.
Тобықтыны ел қылып,
Басын жиып құрапты.
Мекеде уақып үй салып,
Пәтер қып, жаққан шырақты.*

*Бір құдайдың жолына,
Малды аямай бұлапты.-*

деп жазған. Абайдың анасы - Ұлжан Қаракесек руынан, Құнанбайдың екінші әйелі. Ұлжан өте сабырлы, кең мінезді, сөзге ұста, тапқыр, шешен кісі болған. Абай анасының осындай асыл қасиеттерін жастайынан бойына сіңіріп өскен.

Абай алғашқы білімді өз үйінде жалдама молладан алады. Он жасында Семейдегі Ахмет Риза медресесіне оқуға түседі. Үш жылдай оқып, дін сабақтарымен қатар тарих, поэзия, математика, философия пәндерінен де дәріс алады. Шығыстың ұлы классиктері Науаи, Физули, Саади, Хафиз тағы басқалардың шығармаларын оқып танысады, соларға еліктеп қысқаша өлеңдер жаза бастайды.

13 жасқа толғанда мұсылманша үш жыл, орысша үш ай біліммен әкесі Абайды оқудан шығарып, ел басқару ісіне араластыру үшін қасына алады. Әке еркімен ел ісіне жастай араласқан Абай тез есейіп, балалықтан ерте арылып, жастайынан ел ішіндегі өңгіме, сөз өнерін, билердің шешендік сөздерін бойына сіңіре береді. Ел басқару ісіне араласқан Абай туған халқының тұрмысындағы сәулелі және көлеңкелі жақтарын түгел көріп, қазақ өмірін жан-жақты таниды. Халық тұрмысын жақсартпақ ниеті нәтижеге жете бермейді, сондықтан халқына пайдалы деген істерін

көркем сөзбен, өсіресе өлеңмен насихаттамақ болады.

Әкесінің ықпалымен ерте үйленген Абай ислам діні әдет-ғұрпы бойынша үш әйел алған. Олардан он баласы болған. Абай балаларының оқып-білім алуына тәрбиесіне көп көңіл бөлген. Әбдірахман деген ұлы Москвада әскери оқу орнында оқып, Алматыда әскери қызмет атқарып жүргенде қайтыс болады. Ақылбай, Мағауия, Тұрағұл деген балаларын ақындық өнерге баулып тәрбиеледі.

Баласы Ақылбай өлең жазумен қатар "Дағыстан", "Зұлыс" атты поэмалар тудырған. Баласы Мағауияның белгілі "Медғат - Қасым", "Еңлік-Кебек" атты поэмалары қазақ әдебиетінің поэма жанрының қалыптасуына айтарлықтай үлес қосты. Тұрағұл өлең жазумен қатар аударма жасаумен айналысқан, сонымен қатар әкесі Абайдың шығармаларын жинастырып баспа бетінде жарық көруіне атсалысқан. Тұрағұлдан қалған "Әкем Абай туралы" деген естелік өте құнды.

Абай ел басқаруда көптеген даулы мәселелер жөнінде адал да әділетті шешімдер шығарып халық мүддесіне қызмет етті, прогресшіл көзқарастарға ықпал етті. Сол үшін ру-рудың басшы адамдарына жақпай, қудаланады. Семейдегі басқарушы өкіметке Абайды жамандап жала жапқан арыздар жіберіледі. Осы арыздарды қарау барысында Абай Семейде көптеген патша чи-

новниктерімен, адвокаттармен, тілмаштармен кездеседі. Ол патша сотының заң ережелерімен жақынырақ танысып, патша самодержавиесінің әкімшілік-чиновниктік аппаратының іс-әрекеттерін өз көзімен көреді. Сонымен бірге ол орыс тілін бұрынғыдан да зер сала үйреніп, орыс мәдениетін үйренуге күш салады. Абай қалалық кітапханаға келіп өзінің ауылына қоржын-қоржын кітаптар алып қайтып, оқитын.

Осы жылдарда Абай орыстың жер аударылған революционер-демократтарымен танысады. Ақынның дүниетанымының қалыптасуына олардың атқарған ролі аз болған жоқ. Солардың көмегінің арқасында Абайдың білім ауқымы кеңейіп ұлғая берді. Орыс халқының рухани мәдениетінің нағыз бағалы жақтарын танып білді.

Орыстың ойшылдары мен жазушылары М.Ю.Лермонтов, А.С.Пушкин, В.Г.Белинский, Л.Н.Толстой, А.И.Герцен тағы басқаларының мұраларын оқып білді. Ол орысшаға аударылған Батыс авторларының: Гете, Байрон, Спенсер, Спиноза, Дарвин және басқалардың шығармаларын оқып, танысады.

Абай Құнанбаев 1904 жылы туған жерінде қайтыс болып, сүйегі Жидебай деген жерге қойылды. Қазір Жидебайда Абайдың өзі тұрған үйде ақынның әдеби - мемориалдық мұражайы бар.

**АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ
ШЫҒАРМАЛАРЫ ЖӘНЕ ӨМІРІ МЕН
ТВОРЧЕСТВОСЫНА
АРНАЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР
КӨРСЕТКІШІ**

Абай шығармалары баспа бетінде бірнеше рет басылып жарық көрді. Ең алғашқы басылым 1909 жылы Санкт-Петербургтегі Бораганский баспаханасынан шыққан жинақ:

Қазақ ақыны Ибраһим Құнанбайұлының өлеңі /Бастырған К.Ысқақұлы. -Санкт-Петербург, 1909. - 51 б.

Абай мұрасын тұңғыш бастырушы Көкітай Ысқақұлы Құнанбаев Абайдың інісінің баласы. Жасында Абайдың қолында тәрбиеленіп, ақындық өнерге бет бұрған, өз заманының білімді азаматы болған. Белгілі қоғам қайраткері Әлихан Бөкейхановтың кеңесімен Санкт-Петербургтен Ілияс Бораганский баспаханасынан Абай мұрасын тұңғыш рет кітап етіп бастырып шығартты. Бұл жинаққа Абайдың 145 өлеңі мен екі поэмасы, ақынның фотосуреті мен өмірбаяны енген. Көкітайдың осы жинаққа берген Абайдың өмірбаяны туралы мақаласын жазушы Мұхтар Әуезов өте жоғары бағалаған.

Мұнан кейін Абайдың шығармалары таңдамалы өлеңдер, толық шығармалар, жеке жинақтар болып бірнеше рет басылып шықты. Ұлы Абайдың 150 жылдық мерейтойы қарсаңында ақын мұрасы 2 томдық толық

ғылыми жинақ болып қайта басылды.

Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық жинағы. - Алматы: Жазушы, 1995.

Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. - 336 б.

Т.2: Поэмалар. Қарасөздер. - 384 б.

Сіздерді осы жинаққа енген Абай өлеңдерінің ең үздік үлгілерінен қысқаша мағлұмат беріп және сол өлеңдерден қысқаша үзінділер келтіре отырып таныстырмақпыз.

Абай ақындық өнерге қырық жастан асқанда құлай беріліп, өмірінің соңына дейін созылған жиырма жылдық әдеби қызметінде 170-ке таяу өзінің тума өлеңдерін, 56 орыс, европа ақындарынан аудармаларын, 46 нақыл қарасөздерін мұра етіп қалдырды.

Абай поэзиясы түгелімен лирикалық өлеңдерден құралады. Өлеңдерінде қазақ жерінің, қазақтың ұлттық сипатының бейнелері айқын елестеп тұрады.

1886 жылы жазылған өлеңінің бірі - "Қалың елім, қазағым, қайран жұртым". Өлең философиялық ой тереңдігі жағынан ақын творчествосындағы теңдесі жоқ өлең:

*Қалың елім, қазағым, қайран
жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті
мұртың.
Жақсы менен жаманды
айырмадың,
Бірі қан, бірі май боп енді екі
ұртың...
Бірлік жоқ, береке жоқ,
шын пейіл жоқ,
Сапырылды байлығың, баққан
жылқың.*

*Баста ми, қолда малға талас
Қылған,
Күш сынасқан күндестік
бұзды-ау шырқың.*

Өлең бір халықтың басындағы өткенге де, бүгінге де қатысты қасиет пен қасірет туралы ашып айтады. Ұлттың бойындағы сордың үлкені - күндестік, бірін - бірі көре алмау, халқымызды сан рет орға жыққан алауыздық. Осыны тереңнен түсінген кемеңгер ақын елді түзеудің амалын карап, тығырықтан шығар соқпақ іздеп, басын тауға, тасқа сокса да, жол таба алмай, ақыры елінің ыркынан айрылып, өзгеге бодан болатынына жаны ашиды, күніренеді.

Абай лирикасының бір қыры оның қазақ сахарасының табиғатына, пейзажына арналған өлендері.

Өмірдегі, табиғаттағы көркемдікті өте нәзік сезініп, шебер бейнелеп айта білетіні 1890 жылы жазған "Жазғытұры" атты өлеңінде көрініс тапқан. Жылдың осы мезгілінің елге жылылығын айтқанда ақын:

*Жазғытұрым қалмайды қыстың
сызы,
Масатыдай құлпырар жердің
жүзі.
Жап-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің
көзі
Безендірген жер жүзін тәңірім
шебер,
Мейірбандық дүниеге нұрын
төгер
Анамыздай жер иіп емізгенде,
Бейне өкеңдей үстіңе аспан
төнер...*

деп, жерді мейірімді анаға, аспанды камқор әкеге теңейді. Жерді ана бейнесінде алып қарау - қазақ халқы ғана емес, басқа елдердің де ой-санасына тән нәрсе.

Осы өлеңінде табиғаттың көктемгі оянуына, құлпыруына нағыз суреткерше қуана білген Абай жер-қалыңдық пен күн-күйеудің мифологиялық образдарын жасады:

*Күн-күйеу, жер-қалыңдық
сағынышты,
Құмары екеуінің сондай
күшті.
Күн қырындап жүргенде көп
қожаңдап,
Күйеу келді, ай, жұлдыз артын
қысты
Күн-күйеуін жер көксеп ала
қыстай,
Біреуіне біреуі қосылыспай,
Көңілі күн лебіне тойынған
соң,
Жер толықсып, түрленер тоты
құстай..."*

Табиғат құбылыстары Абай поэзиясында күнделікті өмірмен, адамдардың күн-көрісі, іс-әрекеттерімен және өз көңіл күйімен тығыз байланысты келетінін ақынның көптеген өлеңдерінен аңғаруға болады. Дүние-жүзі поэзиясының таңдаулы үлгілерімен тең түсетін өлеңі: "Желсіз түнде жарық ай" (1888) .

*"Желсіз түнде жарық ай,
Сәулесі суда дірілдеп.
Ауылдың жаны - терең сай,
Тасыған өзен гүрілдеп..."*

*Қалың ағаш жапырағы
Сыбырласып өзді-өзі*

*Көрінбей жердің топырағы,
Құлтырған жасыл жер жүзі*

*Тау жаңғырып өн қосып
Үрген ит пен айтаққи,
Келмең пе едің жол тосып,
Жолығуға аулаққа*

*Таймандамай, тамылжып,
Бір суынып, бір ысып;
Дем ала алмай дамыл қып,
Елең қағып, бос шошып;*

*Сөз айта алмай, бөгеліп,
Дүрсіл қағып жүрегі;
Тұрмаң па еді сүйеніп,
Тамаққа кіріп иегі*

- небәрі 20 жолдан тұрады. Мұнда ауыл табиғатының гажайып сұлулығын адамның жан сезімінің сұлулығымен ұштастырады. Өлеңде ауылдағы түнгі дауыс-үндер асқан шеберлікпен бейнеленіп анадайдан естілген өзен суының гүрілдегені, жаңғырып естілген малшылардың айғайы, иттердің үруі, махаббаты жарасқан екі жастың тулаған жүректері мен жылы құшағын ұштастыра бейнелейді.

Ал қыс, күз мезгілдерін бейнелеген өлеңдерін оқығанда көңілін жадау тартып, жабырқайды. "Күз" (1888) атты өлеңінде:

*Сұр бұлт түсі суық қаптайды
 аспан,
Күз болып, дымқыл тұман
 жерді басқан.
Білмеймін тойғаны ма,
 тоңғаны ма,
Ат ойнап, құлын қашқан, тай
 жарасқан.
Жасыл шөп бәйшешек жоқ
 бұрынғыдай,
Жастар күлмес, жүгірмес бала
 шулай.*

*Қайыршы шал-кемпірдей түсі
кетіп,
Жапырағынан айрылған ағаш,
құрай.
Қай ауылды көрсен де,
жабыраңқы
Күлкі-ойын көрінбейді,
сейіл-серуен
Кемпір-шал құржаң қағып,
бала бүрсен...*

Өлеңде күздің құраған сұрғылт суреті қайыршы кемпіршал бейнесінде, күлкісіз, көңілсіз өмір ретінде шебер көрсетіледі.

Абай творчествосынан ерекше орын алатын үлкен тақырып - оның ағартушылық идеясы. Ақынның мораль философиясы ретінде айтқан көп сөздері адамшылықты сипаттайды. Сондай ойларының көбі жастарға өсиет, ақыл, афоризм сияқты болып көп тараған. Жас буынның тәрбиесіне өзін жауапты деп білген ақын ең алдымен өз заманының жастарына жаны ашиды. Жастарға арналған өсиет өлеңінің ой жағынан көрнекті біреуі - "Ғылым таппай мақтанба" (1886):

*Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба.
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге*

*Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге исық бол
Адам болам десеңіз.*

Адам болам деп талпынған жасқа ескеретін ең қажет "бес нәрсе" бар, олар: талап, еңбек, терең ой, қанағат, рахым. Адамның мінезіне "бес дұшпан" бар, олар: өтірік, мақтаншақ, ерін-

шек, бекер мал шашпақ деп көрсетеді.

"Жасымда ғылым бар деп ескермедім" (1885), "Жігіттер ойын арзан, күлкі қымбат" (1886), "Интернатта оқып жүр" (1886) т.б. өлеңдерінде елі үшін еңбек етерлік ұлы адам болуды жастарға биік мақсат етуді уағыздайды. Ғылым жолы оңай жол емес, соқпақсыз шатқалды қиын жол дей келіп, Абай оған қарамастан талмай еңбек етіп, жастарды уақытын босқа өткізбеуге, өзінің жас кезінде көп оқи алмай, көп нәрсені өткізіп алғанын айтып, өкінеді:

*Жасымда ғылым бар деп
 ескермедім,
Пайдасын көре тұра
 тексермедім.
Ержеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш
 сермедім.-*

деп жазады 1885 жылы жазылған "Жасымда ғылым бар деп ескермедім" атты өлеңінде.

Қазақтың жеткіншек жастарына нақыл афоризм болып тараған шебер өлең - "Әсемпаз болма әр неге" (1894):

*Әсемпаз болма әр неге
Өнерпаз болсаң арқалан
Сен де бір кірпіш дүниеге
Кетігін тап та бар қалан...*

Бұл өлең 4 тармақты 6 шумақтан тұрады. Ақын адамгершілік туралы ойларын қайрат, ақыл, әділет, шапқат секілді адам бойындағы асыл қасиеттер негізінде ашады.

Сонымен қатар Абай өлеңдері - еңбек сүйгіштікке тәрбиелейтін зор идеялы шығармалар. Дүниеде өмір сүру де, оны білу де, тану да бәрі еңбекпен келетінін уағыздайды. Адам өмірі үшін де ол еңбектің шешуші роль атқаратынын, еңбексіз өмірдің адамды аздыратынын ескертеді:

*"Тамағы тоқтық,
Жұмысы жоқтық
Аздырар адам баласын..."*

Абай өлеңдеріндегі негізгі әлеуметтік мәселелердің бірі - қазақ әйелдерінің жайы, қазақ жастарының махаббат, еркіндік мәселесі. Махаббат, әйел теңдігі тақырыбы жалпы адамгершілік идеясымен қабысып, жастарға ой салып, санасын оятарлық сөз қозғайды.

Абай өз шығармаларында қазақ қызының шынайы бейнесін жасады. Абайдың қаламынан туған қыз бейнесі Пушкин жырлаған орыс қызы да, Гете суреттеген неміс қызы да емес, ақынның өзі көрсеткендей, қазақтың ақ жарқын, ұяң жүзді, ай бейнелі, піскен алма секілді сұлуындай, өзіне тән тұлғасымен көрінеді.

1889 ж. жазған "Білектей арқасында өрген бұрым" өлеңінде халық ұғымындағы қыз сұлулығының негізгі белгілерін тізбектеп келіп, жас арудың сыртқы сымбатын сипаттайды:

*Білектей арқасында өрген
бұрым,*

*Шолпысы сылдыр қағып
жүрсе ақырын.
Көмшат бөрік, ақ тамақ, қара
қасты,
Сұлу қыздың көріп пе ең
мұндай түрін?*

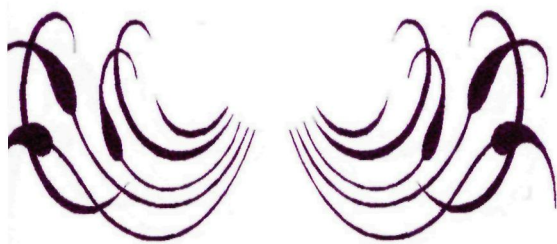
*Аласы аз қара көзі айнадайын,
Жүрекке ыстық тиіп салған
сайын,
Үлбіреген ақ етті, ашық жүзді,
Тісі әдемі көріп пе ең қыздың
жайын?*

*Бұраң бел, бойы сұлу, кішкене
аяқ,
Болады осындай қыз некен-саяқ.
Піскен алма секілді тәтті
қызды
Боламын да тұрамын
көргендей-ақ.*

*Егерде қолың тисе білегіне,
Лүпілдеп қан соғады жүрегіңе.
Бетіңді таяп барсаң тамағына
Шымырлап бу енеді сүйегіңе.*

Орыс поэзиясын терең түсінген Абай 1882 жылдан бастап А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов, А.Крыловтың бірталай шығармаларын аударады. Оның ең бірінші аудармасы М.Лермонтовтың "Бородино" атты патриоттық өлеңінен үзінді. Әсіресе А.С.Пушкиннің "Евгений Онегині" Абайды аса қызықтырады. Одан аударғаны жеті өлең түрінде берілген. Олар "Татьянаның Онегинге жазған хаты", "Онегиннің Татьянаға жауабы", "Онегиннің сөзі", "Онегиннің Татьянаға жазған хаты" т.б. "Татьяна сөзі" атты аудармасынан үзінді келтірейік:

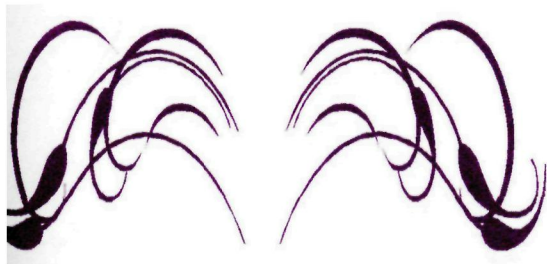
*Төңірі қосқан жар едің сен,
Жар ете алмай кетіп ең.*

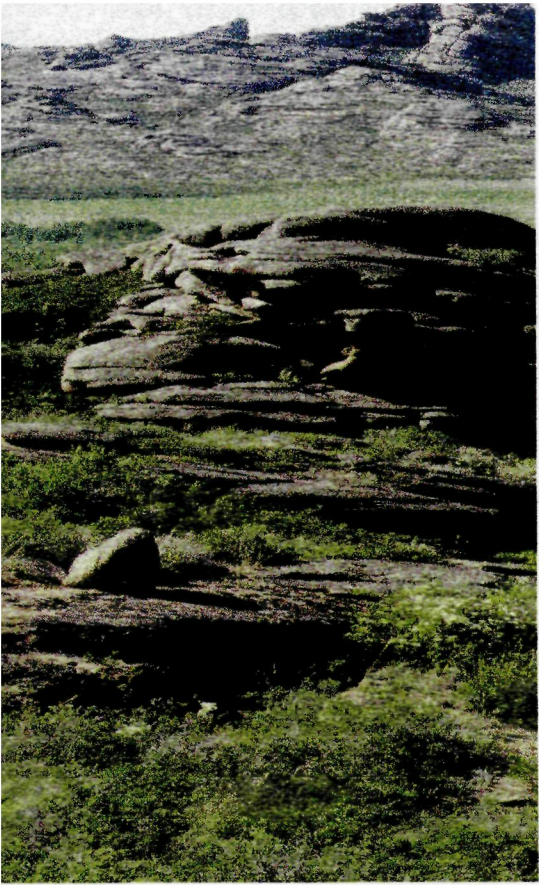
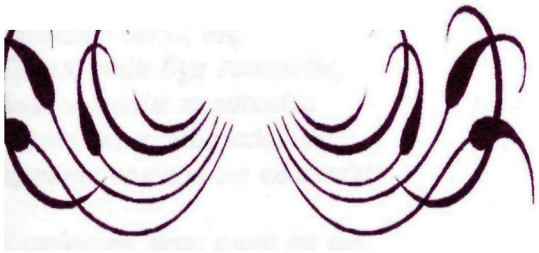

*А.Дузелханов.
Тогжан.1994ж.*

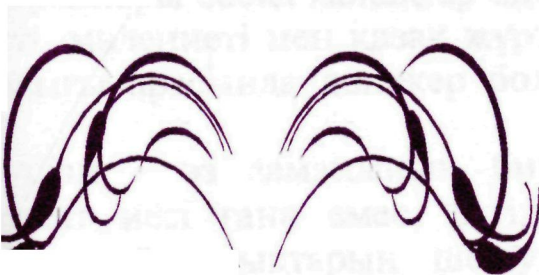
*А.Дузелханов.
Тогжан.1994г.*

*A. Duzelkhanov.
Togzhan. 1994.*

*Абай туған жер.
Абаевские места.
The Abai places.*

*Ол кезімде бала едім мен,
Аямасқа бекіп ең.
Талақ етіп бұл ғаламды,
Болды мәлім кеткенің.
Кінәсі жоқ жас адамды,
Қатты соққан не еткенің.*

*Елжіреген жас емес пе ем,
Еппен айтсаң жұбатып.
Мен ғашыққа мас емес пе ем,
Кетсең еді ұзатып.*

*Сен-жаралы жолбарыс ең,
Мен-киіктің лағы ем.
Тірі қалдым, өлмей өрең
Қатты батты тырнағың.*

Абай аудармаларының та-рихи-өлеуметтік мәні үлкен. Өйткені ең алдымен қазақ жұртшылығы Пушкин, Лермонтов, Толстой, Крылов тәрізді дүниежүзі әдебиетінің ірі тұлғаларымен бірінші рет Абай арқылы танысты. Екінші, өзінің зор талант, асқан шеберлігінің арқасында, ұлы ақындардың ұлы еңбектеріндегі үлкен идея, сұқтанар сұлулықты қазақ оқушыларының ой-сезіміне жеткізе аудары біліп, оларға жалпы қазақ халқының жүрегінен жылы орын өперді. Оларды қазаққа өз ақындарындай сүйгізді. "Татьянаның хаты", "Қараңғы түнде тау қалғып...", "Қанжар", "Жалғыз жалау жалтылдап" өлеңдерін білмейтін қазақ аз шығар. Сөйтіп Абайдың аудармалары басқа халықтар әдебиеті, мәдениеті мен қазақ жұртшылығы арасында дәнекер болды.

Абай - өз заманының биік парасат иесі ғана емес, бүтінгі заман қайшылықтарын шешуге де оң бағыт берген биік тұлға. Оның гуманистік идеясы тек

өлеңдерінде ғана емес қара сөздерінде де терең философиялық толғаныспен көрініс тапқан:

Абай. Қарасөз.- Алматы: "Ел" бюросы, 1995.-220 б.

Ақынның 1890-1898 жылда аралығында жазған қарасөздерінің жалпы саны 46 бөлек шығарма. Осы барлық қарасөз дейтін мұралары көркем прозанын өзінше бір бөлек, бір алуаны болып саналады. Бұлар сюжетті шығармалар емес. Бұрынғы жазушылар қолданған естелік, мемуар да емес. Стилль, мазмұн жағынан алғанда осы шығармалар Абайдың өзі тапқан көркем сөздің түрі. Кейде бұлар сыншылдық, ойшылдық және көбінесе адамгершілік, мораль мәселелеріне арналған өсиет, толғау секілді. Бұл шығармаларда Абай өзінің оқушыларымен әңгімелесіп, жүзбе-жүз кездесудегі мәслихат, кеңес құрып отырған ойшыл ұстаз тәрізденеді. Барлық қарасөздерін шартты түрде сараласақ он-он бір тақырып айналасында топтастыруға болады. Олар дін мен мораль, халық, ел басқару, ұрпақ тәрбиесі т.б.

"Бірінші сөзінде" Абай жазуға кіріскендегі мақсатын айтады. Осы сөзінде ақынның айтпақ ойының өміршендігі бүгінгі заманмен үндестігіне таң қаласыз. "...Ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кімде кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын, керегі жоқ десе өз

сөзім өзімдікі дедім де, ақыры осыған бел байладым". - дейді.

Бүгінде Л.Н.Толстойды оқымай орысты, О.Бальзакты оқымай французды білдім деу қандай қиын болса, Әуезовті оқымай қазақты білдім деу де сондай қиын. Қазақ кім, Абай кім деген сауалға Әуезовтің "Абай жолы" роман-эпопеясын оқымай жауап табу қиын.

Әуезов М.О. Абай жолы: Роман-эпопея.-Алматы: Жеті жарғы, 1997

1-ші кітап.- 318 б.

2-ші кітап.- 350 б.

3-ші кітап.- 318 б.

4-ші кітап.- 316 б.

Осы төрт том "Абай жолы" арқылы Әуезов бүкіл дүние жүзіне қазақ халқының ұлылығын, оның өткен өмірін, мінезін, дәстүрін ғажайып көркем тілмен жарқыратып, жан-жақты танытып, түсіндіріп берді.

Романның басты кейіпкері-Абай. Суреттелген ақын өмірінің елу жылында 19-ғасырдың 2-ші жартысындағы қазақ тіршілігі, оның қилы тағдыры көз алдымыздан өтіп жатады. Алғашқы кітапта адам, азамат ретінде қалыптасқан Абай кейінгі кітаптарда ақын, өнер адамы, қайраткер ретінде өсіп, ел қамқоры, ұстазы, ақылгөй данасы деңгейіне көтеріледі. "Абай жолы" арқылы қазақ прозасы дүние жүзі классикалық әдебиеті қатарына шықты. М.Әуезовтің бұл еңбегі 1956 жылы ССРО мемлекеттік сыйлығына ие болса, 1959 жылы Лениндік сыйлыққа ие болды. Француз жазушысы Луи

Арагон роман-эпопея туралы: "...әлемнің басқа елдерінде д онымен тең түсетін шығарма та бу қиын, бұл менің ойымша ХІ ғасырдағы ең үздік шығарма лардың бірі", - деп баға берген.

Абайдың өмірбаянын, шы ғармашылығын Мұхтар Әуезов терең зерттеді. Абай жөнінде баспа бетінде, қағазға жазылған мәліметтер өте аз, тіпті жоқ та еді. Сондықтан М.Әуезов Абай ды көрген, араласқан адамдар дың ауызша айтқан естеліктерін жинастырып, сол арқылы ұлы ақынның бізге жеткен өмірбая нын жазды. Мұхтар Әуезовтің әр жылдарда Абай туралы жазған зерттеулерін:

Әуезов М. Абай Құнанбаев: Моно графиялық зерттеулер мен мақалалақ /Құраст. Н.Ақбаев.- Алматы: Санат. 1995.-320 б.

- атты кітаптан оқып таныса аласыздар. Бұл кітап Абайдың 150 жылдық мерейтойына арна лып қайта басылып шыға рылды. Жинақта Абайдың толық өмірбаяны, ақынның жас ша ғындағы шығармалары, лирика, поэма, аудармалары, сондай-ақ Абайдың ақын ұлдары Ақылбай мен Мағауияның шығармалары туралы Мұхтар Әуезовтің зертте улері енгізілген.

Ұлы ақын Абайдың көп қыр лы творчестволық және ағарту шылық қызметінің елеулі бөлігі оның музыкалық мұрасы болып табылады:

Абай өндері /Құраст.Б.Ғизатов.- Алматы : Өнер,1994.-79 б.

Музыка саласында жазба мәдениеттің болмауына қарамастан Абай әндерінің бізге толық жеткен себебі - олардың халық жүрегінде сақталуға сапасы сай келетін шығармалар болғандығында, халық санасынан өшпес орын алғандығында.

Қазақтың халық музыкасын жинаушы А.Затаевич 1925 ж. Абайдың бірнеше әнін нотаға түсіріп, жариялады. 1930 жылдарда композиторлар Б.Ерзакович пен Л.Хамиди Абайдың 16 әнін нотаға түсірді. Қазіргі уақытта ақын-композитордың 27 әні және оның 36 нұсқасы нотаға түсірілген.

Замандастарының бізге жеткізген естеліктері бойынша Абай домбыраны жақсы тартқан, бірнеше күйдің де авторы, олар "Май түні", "Тор-жорға", "Абай желдірмесі".

Абай кешкен өмірді, Абай қалдырған мұраны зерттеу жылдан жыл өткен сайын ұлғайып, мазмұны тереңдеп барады. Сондай зерттеулердің бірі:

Есімов Ғ. Хакім Абай: Даналық дүниетанымы.-Алматы: Атамұра-Қазақстан, 1994.-200 б.

Автор бұл кітабында заманымыздың ұлы ойшылы Абайдың дүниетанымын, данышпандық ойларын саралау, салмақтау үшін Анахарсистен Абайға дейінгі аралықтағы халқымыздың мәдени кеңістігіне шолу жасап, Анахарсис, Майқы би, Иоллытегін, Жүсіп Баласағұни, Ахмет Иассауидың әрқайсысының жеке-

жеке дүниетанымы мен тағдырына тоқталады.

Герменевтика тәсілімен зерттелген бұл кітабында автор Абай философиясының жалпы мәселелерін ашқанда өлеңдерінің жеке жолдарын түсіндіруге тырысады. Абайдың басқа ақындардан артықшылығы ол өлеңдерін философияға құрды деп пікір айта отырып, Абай ойларының рухын түсіну үшін терең философиялық ұғымдарды түсіну керек деп тұжырымдайды.

Абай болмыстың уақытша, өтпелі мәселелеріне алаңдамай жалпы адамзаттың өзекті проблемаларына баса назар аударған, осылардың негізінде философиялық ойлар толғаған. Абай адамға қазақ этносынын тұрғысынан ғана емес, бүкіл әлемдік масштабтан қарайды.

Қазақ елі Абайдың 100, 125 жылдық мерейтойларын ерекше салтанатпен атап өткен болатын. 1995 жылы Абайдың 150 жылдық мерейтойы ЮНЕСКО-ның шешімімен дүние жүзінің 25 елінде аталып өтілді. Ақынның өлеңдері, қарасөздері 6 миллион данамен дүние жүзінің 18 жұртының тіліне аударылды.

Осы мерейтой тұсында қазақ елі "Қазақ энциклопедиясы" Бас редакциясы дайындап шығарған

Абай: Энциклопедия.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, Атамұра.-1995.-720 б.

- атты ғылыми еңбекпен қауышты.

Аталған көлемді де күрделі еңбек - Қазақстан ғана емес,

бүкіл Орта Азия республикалары тарихында алғаш шығарылып отырылған жеке мәдениет, әдебиет қайраткеріне арналған энциклопедиялық басылым. Кітап қазақ халқының ұлы ақыны және ойшылы Абай Құнанбайұлының өмірі мен ақындық жолына жанжақты шолу жасап, әдеби мұрасын ғылыми тұрғыдан талдауды мақсат еткен. Энциклопедияны жасауда белгілі абайтанушы ғалымдар мен зерттеушілер қатыстырылды. Энциклопедия сөзтізбегіне 2 мыңға тарта атау енгізіліп, талданған.

Мерейтой қарсаңына шыққан құнды кітаптың бірі:

Оразалинов С.Ш. Абай елі: Альбом-шежіре.-Алматы: Өнер, 1995.-276 б.-Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде.

Бұл альбом - шежіре қазақ халқының ұлы ақыны, әрі ойшылы Абайдың шығармашылығы мен өміріне қатысты оқиғалардан мол мағлұмат беретін Шыңғыстау өңірі мен Семей қаласындағы тарихи ескерткіштер, табиғат көріністері, ежелгі өнерпаз елдің бүгінгі рухани, мәдени тұрмыс-тіршілігі жайында шежірелі сыр шертеді. Түрлі-түсті суреттер Абай, Шөкәрім, Мұхтар сынды асыл перзенттерді дүниеге әкелген қасиетті Семей өңірінен сыр шертеді.

Ақын мерейтойы өткеннен соң қорытынды сөз ретінде "Абай туралы сөз" атты жинақ жарық көрді.

Абай туралы сөз: (Ұлы Абайдың 150 жылдық тойындағы ой-толға-

ныстар). - Алматы: Журналист, 1996. - 136 б.

Жинақ Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың салтанатты мәжілісте жасаған "Абай туралы сөз" атты баяндамасымен ашылады. Ел басшысының баяндамасын ой жіберіп оқыған адам "Абай туралы сөз" - халық туралы сөз екеніне көз жеткізе алады. Сондай-ақ жинаққа ЮНЕСКО-ның бас директоры, испан ақыны Федерико Майордың, кырғыз жазушысы Ш.Айтматовтың, башқұрт жазушысы М.Көрімнің, академиктер З.Ахметов, Ж.Әбділдин, М.Қозыбаев, Қ.Сағадиев, білім және мәдениет министрі И.Тасмағамбетовтың сөйлеген сөздері енген.

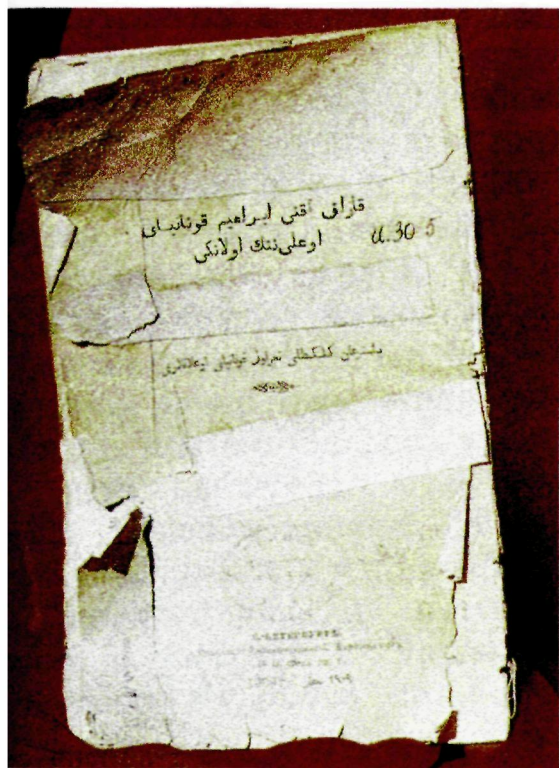
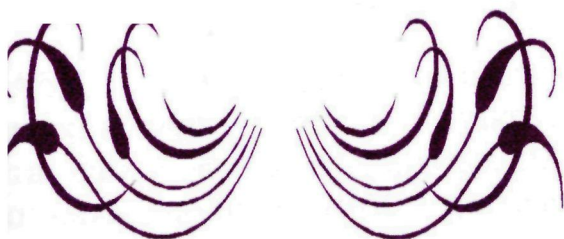
Абай тойына келген қадірлі қонақтардың бірі - ЮНЕСКО-ның Бас директоры, испан ақыны Федерико Майор былай деген еді: "Абай туған қасиетті топырақты басып тұрып, оның ұлағаты мол асыл сөздерінің шынайы мән-мағынасын бүгін ерекше сезініп, жан-тәніммен ұқтым десем жалған сыпайгершілікке баламаңыздар. Менің санама Абайдың келешек ұрпақ үшін мәнді сөз қалдырып, өзі мұрат еткен іске бар ғұмырын неліктен сарп еткенін, осы жолда өзін аяусыз қинап, махаббат пен достық, адалдық пен төзімділік, иә бір-бірімізге сүйіспеншілік сынды ұлы қасиеттерді ең өсерлі сөздермен өдемі өрнектеп, ел - жұртына дарытпақ болған ізгі ниетін де тап бүгін түсіндім...

Бүгінгі күннің тұрғысынан қарағанда, Абай қазақ халқының ақыны ғана емес, әлдеқайда кең ау-қымда қабылданады. Ол көркем ойдың әлемдік тұрғыдағы күдіреті! Адамзат қауымының ой деңгейін шырқау биікке көтерген орасан зор еңбегі үшін Абай Құнанбаевтың рухына ЮНЕСКО ұйымының атынан аса төнті сезіммен ризалық білдіремін". - деген еді.

Абай Құнанбаевтың 150 жылдық мерейтойына арнап Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасы "Абай Құнанбаев" атты көрсеткіш дайындады.

Абай Құнанбаев: Библиографиялық көрсеткіш. - Алматы, 1995. - 303 б.

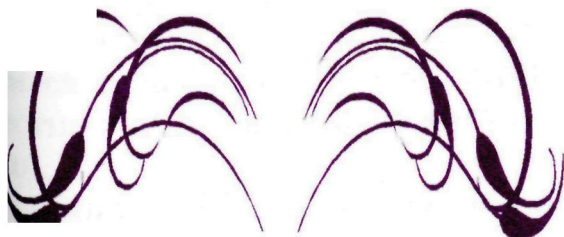
Абай шығармаларын, оның ақындық мұрасын зерттеу еңбектерімен кеңінен таныссам деген оқырмандар аталған көрсеткішті пайдалана алады. Көрсеткіш Абай шығармалары жөне ол туралы еңбектер атты екі үлкен бөлімнен тұрады. Бөлімдер ішінде материал Абайдың өмірі мен шығармашылығын жан-жақты көрсететін түрлі тақырыптарға орналастырылған. Оқырманның пайдалануына тиімді болу үшін көрсеткіш Абай шығармаларының алфавиттік көрсеткіші, мақалалар мен еңбектердің авторларының есім көрсеткіші, басылымдар аттары деген қосымша көмекші көрсеткіштермен жабдықталған.

*Абай өлеңдерінің тұңғыш жинағы
(Санкт-Петербург 1909ж.).*

*Первое издание произведений Абая
(Санкт-Петербург 1909г.).*

*First edition of Abai's works
(St.-Petersburg, 1909).*

ВЛАСТИТЕЛЬ ДУМ - АБАЙ

Абай - этим именем называет казахский народ своего великого поэта, философа, композитора, переводчика, политического деятеля Ибрагима Кунанбаева.

Абай родился 10 августа 1845 года в Шынгысских горах Семиталатинской области в кочевьях рода Тобыкты.

Отец его, Кунанбай Ускенбаев, был крупным феодалом, аткаминером (старейшиной) рода Иргизбай племени Тобыкты, ага-султаном Каркаралинского округа. Кунанбай за свою долгую жизнь занимал различные должности. Он был незаурядной личностью, в народной памяти о нем сохранилось множество рассказов-легенд. Отец Абая оказал большое влияние на формирование личности юного Абая.

Известный польский путешественник и географ А. Янушкевич оставил о Кунанбае интересные воспоминания: "Кунанбай - это большая знаменитость в степи. Сын простого казаха, одаренный от природы здравым рассудком, удивительной памятью и даром речи, дельный, заботливый о благе своих соплеменников, большой знаток степного права и предписаний алкорана, прекрасно знающий все российские уставы, касающиеся казахов, судья неподкупной честности и примерный мусульманин..."¹

Кунанбай был известен не только как крупный властитель, справедливый и суровый, но и большой оратор - шешен. Это качество це-

¹ А. Янушкевич. Дневники и письма. - Алма-Ата, 1966. - с. 62-63.

ценилось у казахов особенно высоко. Интересны свидетельства о красноречии отца Абая: "Кунанбай - это ну просто машина для говорения, часы, которые только тогда не идут, когда не заведены. Как только проснется, пускает в ход свой язык и говорит неустанно, пока не заснет... на каждые три слова цитата из шариата, а память у него такая удивительная, что все указы и распоряжения правительства приводит, будто по книжке читает."²

Мать Абая Улжан происходила из рода знаменитого бия Бертыса. Она была второй женой Кунанбая. У Кунанбая и Улжан были сыновья Танирберген, Ибрагим (Абай), Исхак и Оспан. К счастью для Абая, его мать Улжан была женщиной замечательных качеств. Ее природная доброта, сдержанность, рассудительность и горячая любовь к детям создавали для них редкий в таких семьях уют. Она всегда выделяла своего второго сына из числа остальных детей, и имя его - Ибрагим, данное отцом, заменила ласкательным Абай (осмотрительный, вдумчивый). Это имя так и осталось за ее сыном на всю его жизнь.

Огромную роль в воспитании Абая, в приобщении его к духовным ценностям казахского народа сыграла мягкосердечная и мудрая бабушка Зере.

Абай получил начальное образование в родном ауле, затем девятилетним был отдан в медресе семипалатинского имама Ахмет Ри-

² А. Янушкевич. Дневники и письма. - Алма-Ата, 1966. - с.184.

зы. Здесь он учился три года. В эти же годы, наряду с учебой в медресе, Абай занялся изучением трудов великих классиков Востока.

*"Шамси, Саади, Физули,
Хафиз, Навои, Сайхали,
Фирдоуси, - молодому поэту,
Великие, вы помогли!"*

- так писал Абай о тех мыслителях и великих поэтах, кто оказал огромное воздействие на становление его личности, на его творчество. Среди его ранних произведений, кроме стихов-экспромтов созданных в стиле народной поэзии, много стихов, написанных под влиянием восточной классической поэзии.

Вместе с тягой к изучению восточной поэзии, в молодом Абайе пробудился интерес к русскому языку, к русской культуре. Нарушая суровый устав медресе, Абай самовольно стал посещать также и русскую школу.

После этой довольно короткой учебы Абай выучился арабскому персидскому, чагатайскому, русскому языкам, освоил начало великих культур Востока и Запада и потом всю жизнь занимался самообразованием.

Абай рано сформировался как поэт, новаторство его поэтического дарования берет начало, как отметил классик казахской литературы Мухтар Ауэзов, от трех великих источников: во-первых - это древняя казахская культура, во-вторых - лучшие образцы восточной культуры и третий источник - это русская, а через нее и мировая культура.

"Первый поэт казахов - Абай Кунанбаев. Ни в раннем, ни в позднем периоде истории казахов не известно имя поэта, превосходящего его по величию духа" - писал о нем в 1913 году А.Байтурсынов.

Но до того, как посвятить себя полностью поэзии, Абай вынужден был, по велению отца, заняться общественной деятельностью. В непрерывной борьбе за власть над родом, которую вела степная знать, Кунанбай нажил себе множество врагов, и ему нужно было готовить к этой борьбе своих детей и родственников. Поэтому, не дав Абаю закончить ученье в городе, отец вернул его в аул и решил постепенно научить умению вести дела, разбирать феодально-родовые тяжбы, всевозможные споры, жалобы в аулах, чтобы сделать из Абая влиятельного правителя-бия.

Постоянное присутствие Абая при разборе тяжб, где нередко на словесных турнирах приходилось слышать отточенное красноречие, изворотливость, логику отдельных талантливых биев-ораторов, частые разъезды по аулам в качестве посланника отца были небесполезны для будущего поэта. А Букейханов писал: "К 20 годам своей жизни Абай стяжал славу первого оратора (шешен), первого знатока народной жизни, ее юридических обычаев, знал на память многочисленные решения разнообразных дел знаменитыми биями Киргизской степи и, благодаря своим стараниям знать и необычной своей памяти, представлял ходячий сборник народных преданий, пословиц,

сказок и афоризмов, созданных мудрецами Киргизской степи."³

Абай не хотел больше мириться с беззаконием, с жестокими традициями патриархальщины и стал искать пути развития своего народа, выхода его из состояния экономического и духовного застоя. Средством общественного развития Абай считал распространение просвещения, знаний, культуры. Постепенно он отошел от административно-политической деятельности и целиком занялся самообразованием.

Абаю в это время было двадцать восемь лет. Его новыми друзьями становятся акыны, певцы-импровизаторы, талантливая казахская молодежь, по преимуществу из незнатного рода, и лучшие представители русской интеллигенции того времени, с которыми он встречался в Семипалатинске: Е.П.Михаэлис, Н.И. Долгополов, А.А.Леонтьев, С.С. Гросс. Знакомство с ними вскоре перешло в большую дружбу и дало многое Абаю в расширении его знаний о русской культуре. В эти же годы Абай изучал творчество Гете, Байрона, читал труды Спенсера, Спинозы, Льюиса, Дарвина, Дрепера, Бокля.

На тридцать пятом году жизни Абай вновь возвращается к поэзии. Но свои стихи распространяет под именами своих друзей. Только летом 1886 года, когда Абаю минуло сорок лет, написав прекрасное стихотворение "Лето", он впервые

³Букейхан А. Избранное.-Алматы,1995.-С.308.

решился поставить под ним свое имя.

Абай создает многочисленные лирические стихотворения, несколько реалистических поэм и книги философских назиданий.

Абай стремится познакомить казахского читателя с образцами русской и зарубежной классики, расширить его кругозор, развить эстетический вкус. В течение пятнадцати лет Абай перевел с русского языка на казахский более пятидесяти произведений русских писателей. Это семь отрывков из "Евгения Онегина" А.С.Пушкина, двадцать восемь стихотворений М.Ю.Лермонтова, двенадцать басен И.А.Крылова и несколько произведений других поэтов. Пользуясь русскими переводами, Абай перевел на казахский язык некоторые стихотворения Байрона, Шиллера, Гете и Мицкевича.

Абай был известен также как талантливый и оригинальный композитор. Им создана около двух десятков мелодий, которые популярны и любимы и в наши дни.

Произведения поэта переписывались и передавались из уст в уста. На многих народных собраниях, тоях, свадебных празднествах исполнялись его песни, цитировались слова из "Назиданий".

Завистливая, коварная и невежественная среда богачей-баев не могла мириться с той невиданной славой, которую получило в народе имя Абая, и они ненавидели поэта, боялись его влияния на людей, организовывали травлю, вплоть до установления негласного полицейского надзора.

**РЕКОМЕНДАТЕЛЬНЫЙ СПИСОК
ЛИТЕРАТУРЫ
О ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ
АБАЯ КУНАНБАЕВА**

Поэтическое наследие и переводы Абая, а им создано около 170 стихотворений и 56 переводов, написаны поэмы, "Слова назидания", быстро распространялись в народе в рукописной и устной форме.

При жизни поэта были изданы только два стихотворения на русском языке "Лето" и "Вот я стал волостным", напечатанные в официальном органе генерал-губернаторства Степного края в 1889 году.

Впервые отдельным изданием произведения Абая под названием "Стихи казахского поэта Абая Кунанбаева" были изданы в 1909 году в Санкт-Петербурге. Это издание включало только две трети стихов поэта, имело небольшое предисловие, которое содержало краткие биографические сведения и самые общие замечания о творчестве и взглядах Абая.

В 1914 году был издан "Восточный сборник", посвященный памяти Н.В.Веселовского, куда были включены среди других произведений и стихотворения Абая.

В 1918 году вышел специальный журнал "Абай", в котором была дана оценка творчеству поэта.

Затем произведения Абая были изданы в Уфе, Казани, Оренбурге, Ташкенте.

Ныне на русский язык переведено почти все, что создано великим поэтом за недолгую, полную драматических перепадов жизнь.

Благодаря тому, что 150 - летний юбилей великого казахского писателя по решению ЮНЕСКО отмечался в мировом масштабе, произведения Абая были переведены на многие языки.

В Казахстане к юбилею Абая было издано на казахском языке двухтомное академическое издание произведений, вышли прекрасные изданные фотоальбомы "Абай елі" - "На земле Абая" (Алматы: Өнер, 1995), "Абай тойы" "Юбилей Абая" (Алматы: Атамұра, 1996), "Абай әуендері" "Песнь Абая" (Алматы: Кайнар 1995) и впервые в истории казахской литературы - энциклопедия "Абай" (Алматы: Атамұра 1995).

К юбилейной дате великого казахского поэта были выпущены и прекрасные издания на русском языке.

Абай. "Свою судьбу от мира не таю...". - Алматы: КРАМДС -Ахмет Яссауи, 1995.- 307 с.

"Памяти великого Абая. Нурсултан Назарбаев" - с таким посвящением вышел этот сборник Абая. Данная книга не только прекрасное полиграфическое издание, но и по содержанию представляет собой одно из лучших изданий произведений Абая. Ценность этого сборника в том, что здесь представлены оригиналы и их переводы.

Читатель может прочесть произведения Абая на казахском языке и познакомиться с разными вариантами их перевода на русский язык, а также произведения Пушкина, Лермонтова, Крылова, Бай-

Байрона, Гете, Мицкевича, Шиллера в оригинале и в переводе Абая.

Назидания Абая даны в переводе В.Шкловского. В разделе "Напевы Абая" напечатаны самые любимые казахским народом три песни Абая "Қараңғы күнде тау қалғып" (обр. Т.Мухамеджанова), "Көзімнің қарасы" (обр. Л.Хамиди), "Айттым сәлем, қаламқас" (обр. Л.Хамиди) с нотами.

Абай. Стихи: Переводы русских поэтов. - Алматы: Ғылым, 1995 -207 с.

Этот сборник - своеобразный подарок тем читателям, кто читает Абая на русском языке. Здесь представлены лучшие стихотворения Абая и их лучшие переводы. К целой плеяде замечательных поэтов-переводчиков, таких как М.Петровых, Л.Озеров, В.Звягинцев, Ю.Нейман, С.Липкин, Вс.Рождественский и других - добавились новые имена - Михаила Дудина, Валерия Антонова, Евгения Курдакова. В третьем разделе сборника представлены варианты переводов разных авторов.

То, что Абай на русском языке говорит разными голосами, несет на себе печать различных творческих манер и индивидуальных почерков, - факт сам по себе отрадный, помогающий постичь творчество великого казахского поэта по всей доступной для настоящего времени полноте и широте охвата.

Произведения Абая, включенные в сборник можно объединить в несколько циклов.

К числу наиболее проникновенных созданий абаевской поэзии

принадлежит цикл стихов Абая о временах года. "Чудные его стихи, посвященные четырем временам года (весна, лето, осень и зима), сделали бы честь знаменитым поэтам Европы" - писал А.Букейханов в 1905 г.

В этих произведениях Абай дает казахский пейзаж и быт кочевого казахского аула. В стихотворении "Лето" поэт запечатлевает выезд на джайляу. Для степняков-казахов - это большой праздник, особое торжество. "Лето" написано под живым впечатлением, в момент, когда аул поэта только что расположился на джайляу на живописном берегу реки Баканас в предгорьях Шынгысского хребта. На всем описании лежит яркий национальный колорит. Описываемые им переживания радости, надежд и ожиданий вытекают из показа людей в их отношении к природе.

*Летом, когда тенисты деревья,
И буйно цветут цветы на лугах,
И на широких речных берегах
Шумно раскидываются кочевья,
Так высока в степи трава,
Что спины коней видны едва.
Вволю насытившись кобылицы
Не в силах, кажется, пошевелиться:
Тихо стоят они у реки,
Хвостами мух отгоняя лениво.
Лишь весело скачут, резвы на диво,
Жеребята и стригунки.
Гусей и уток крикливых стаи
То опускаются, то взлетают...*

1886г. Пер. А. Жовтиса

Среди казахской молодежи особенно популярны были стихи и песни Абая о любви.

*Язык любви - язык без слов,
Безмолвный взгляд, душевный зов,-
Он наизусть знаком влюбленным,
И в то поверить я готов...*

1894г. Пер. Е. Курдакова

Особое место среди стихов Абая о любви занимает стихотворение "Ты - зрачок глаз моих", посвященное прекрасной Токжан - первой юношеской любви Абая. Она жила в нем до самой смерти, как ностальгия по светлому и романтическому образу женщины.

*Ты - зрачок глаз моих,
Пламень душ золотых.
Сердцу мук не избыть,
Столь глубок шрам от них.*

1891. Пер. М.Петровых

В стихотворениях "Шлю, тонкоровая, привет!", "Своим письмом к себе маня" лирические монологи влюбленных обличены в эпистолярную форму. В этих страстных письмах влюбленных поэтом выражены искренние чувства юных сердец.

*Шлю, тонкобровая, привет!
Похожей не было и нет!
Когда тоскую по тебе, -
Мне слезы затмевают свет.
Ты лучше всех. За сотни лет
Подобной не был мир согрет.*

1889г. Пер. П.Шубина

* * *

*Своим письмом к себе маня,
Сумел ты покорить меня;
Решай же сам мою судьбу, -
Мне без тебя не жить и дня.
Льстецов настойчивых гоня,
Жар неподдельного огня
В тебе я вижу, для тебя
Нет слов отказа у меня.*

1889г. Пер. П.Шубина

Абай (Ибрагим Кунанбаев): Избранное / Пер.с каз. и комментарии А.Кодара. - Алматы: Ана тілі, 1996. - 224 с.

Это новый перевод избранных произведений Абая сделан в строгих традициях академического из-

дания, с комментариями и приложениями.

"Мы все еще на пути к Абаю" - пишет автор новых переводов Абая Ауезхан Кодар. В сборнике поэзия Абая подразделена на несколько тематических блоков: пейзажная лирика, философская лирика, любовная лирика, лирика скорби, эпиграммы.

Каждому блоку посвящено авторское вступление, комментарии.

Любовная лирика Абая прежде всего интеллектуальна. В ней мы не найдем вулканических страстей и многозначительных вздохов. Это попытка осмыслить любовь как уникальный дар природы, призывающий человека к полноправному бытию, созерцанию истин, недоступных в ином состоянии. Вот как звучат на русском языке строки из известного стихотворения Абая в новом переводе:

*Ты - очей моих свет,
Ты - души моей свет
Заболел я тобой,
Исцеления нет...
Лба слепя белизной,
Ты мне лик свой открой,
Где извивы волос,
Где и щек твоих зной.
Где и глаз нет черней
Под изломом бровей
Рот - медовый цветок,
Зубы - снега белей.
Каждый верит в успех,
Ты желанна для всех.
Моей бедной душе-
нет покоя вовек...*

В конце книги помещены "Родословная Абая" и "Хроника жизни Абая".

Абай. Избранное. Стихотворения. Поэмы. Слова назидания: Пер. с каз.-М.: Худож. лит., 1981. -224с.

Значительное место в творчестве Абая занимают его поэмы. Они, написанные в традиционной форме на тему добра и зла, воспевают справедливость на земле, бичуют кровавые походы иноземных захватчиков, обличают стяжателей, мошенников. Наиболее значительна поэма "Искандер", в которой вскрывается суть походов Александра Македонского. Если раньше восхваляли А. Македонского как великого полководца, то Абай в своей поэме показал его как завоевателя.

В поэме завоеватель не смог одолеть огромные золотые ворота-крепость, вдруг возникшие в степи. Тогда Александр требует от крепостного сторожа дар, который служил бы доказательством, что он побывал здесь. И сторож бросает сверток размером с палец. В свертке оказалась человеческая кость... Ее положили на весы, но никакое золото его не смогло перевесить. И только горсть земли, брошенная на кость, заставила чашу весов взмыть вверх:

*То кость глазничья. Алчен, лют
Взор человека. Адский труд
Глаза насытить! Горсть землицы
Насытит лишь, когда умрут!*

В издания вошли также поэмы Абая "Сказание об Азизе" и "Масгуд".

Абай. Слова назидания /Пер. с каз. С.Санбаева. - Алматы: Рауан, 1995.-224 с.

Знаменитые "Қарасөз" ("Слова назидания") Абая - это беседы с читателем, написанные прозой. Они поражают глубиной наблюдений, широтой диапазона авторских представлений о мире, художе-

ственной силой портретов степняков.

В "Словах назидания" Абай страстно призывает освободиться от пороков, унижающих человеческое достоинство и стремиться, прежде всего, к духовному совершенству, идти по пути приобретения знаний, постижения искусств и ремесел не только своего, но и других народов, считая это важнейшими предпосылками обретения независимости. По мнению Абая, только таким путем возможно найти свое место в ряду великих народов. Абай разговаривает с представителями самых разных социальных слоев на их языке, ярко и красочно показывает те коллизии общественного сознания, в которые попадает человек. Его слова доходят до сердца казаха, ибо они обращены к основам национальной психологии, коллективному мышлению народа, обладающего исторической памятью.

Особенно зачитывались ими люди старшего поколения, которые украшали свою речь вставками из "Қарасөз":

- "Если казах говорит, что человек имеет сердце, значит, он считает того человека богатырем";

- "У казахов доблестное сердце несовместимо с хвастовством";

- "Сын, почитающий лишь своего отца, - недруг народа..." и др.

Абай. Қарасөз. Книга слов / Пер. К.Серикбаевой и Р.Сейсенбаева. - Алматы: Бюро "Ел", 1995.-204 с.

Свою версию перевода "Қарасөз" Абая предложили к юбилею поэта известный писатель, абаевед Р.Сейсенбаев и К.Серикбаева. Абай переведен точно и без иска-

искажений. Абай "Қарасөз" написал на чистом казахском языке. Арабские и русские слова употребляются очень редко и только тогда, когда он не находит им достойной замены. Переводчики сохраняют эту особенность в своем переводе и он сохраняет силу и яркость оригинала.

Это издание вышло в свет также на английском, французском, немецком, испанском, арабском, хинди, португальском, персидском, урду, китайском, тамильских языках.

Ауэзов М. Путь Абая: Роман-эпопея.-Алматы: Ана тілі,1997.

Кн.1.- 335 с.

Кн.2.- 351 с.

Кн.3.- 319 с.

Кн.4.- 365 с.

Подлинную суть творца Абая, его значение в мировом пространстве казахская мысль оценила только в конце сороковых годов двадцатого века. И это было сделано благодаря величайшему роману казахского писателя Мухтара Ауэзова. Образ Абая - поэта, просветителя-демократа, композитора на протяжении четверти века волновал воображение Ауэзова. Он создал о нем трагедию (в соавторстве с Л.Соболевым), киносценарий, оперное либретто, фундаментальные научные исследования. Созданная Ауэзовым эпопея встала рядом с произведениями, имеющими мировое значение. В 1949 году роман "Абай" отмечен Государственной премией, а через десять лет четырехтомный роман - эпопея "Путь Абая" был удостоен Ленинской премии.

В 1971 г. роман М. Ауэзова был издан как один из лучших произведений XX века в серии "Библиотека Всемирной литературы" (Москва, издательство "Художественная литература").

В романе развернута панорама жизни, быта и нравов кочевых и оседлых степняков второй половины XIX века, в полную силу показаны широта и красота вольнолюбивой души казахского народа, его мечты о лучшем, его надежды и чаяние, его своеобразный духовный уклад, национальный характер.

Известный французский писатель Луи Арагон дал такую оценку книги: "Эпический роман об Абая - один из самых замечательных романов двадцатого века и напрасно искать в другой части мира произведения, с которыми можно было бы его сравнить".

Есимов Г. Хаким Абай.- Алматы: Білім, 1995.-192 с.

Чем больше мы постигаем Абая, познаем и открываем для себя все новые и новые грани его художественного гения, тем больше мы учимся понимать сегодняшнюю нашу жизнь, осмысливать то, что происходит с нами. Философы часто обращаются к произведениям Абая, изучая находят новые мысли. Одна из таких работ - эта книга. Автор книги Гарифулла Есимов - исследователь Абая нового поколения. Он раскрывает философские и религиозные воззрения поэта методом герменевтики. В своей книге предлагает новый взгляд на мировоззрение Абая, на его личность, его поэзию. Он пишет: "Абай счастливо избежал участи многих

известных философов, мучившихся в поисках нужной системы для выражения своих мыслей. Он нашел своеобразный жанр слова - жанр вольной мысли, облаченной в соответствующую форму.

Орымбеков М.С. Философские воззрения Абая. - Алматы: Білім, 1995.- 136 с.

Еще Ауэзов писал: что "несмотря на то, что у Абая нет своей философской системы, специальных философских трудов, все его произведения (лирика, поэмы, слова назидания) пронизаны глубокими философскими размышлениями. (см. Ауэзов М. Абай Кунанбаев. Статьи и исследования. -1967, с.171). Эта книга посвящена исследованию мировоззрения и философии Абая.

Автор книги отмечает три источника культуры, которыми питался Абай: казахская культура в форме устного творчества и памятников письменности, поэтического наследия, сказаний, преданий, героического и любовного эпоса; восточная культура в единстве арабской, персидской и тюркской литератур; западная культура в формах русской и европейской поэзии и прозы, социальной науки и философии. Используя это триединство основы мировоззрения поэта, автор рассматривает творчество Абая.

Мырзахметулы М. Восхождение Мухтара Ауэзова к Абаяю: Монография. - Алматы: Санат, 1994.- 320 с.

Данное исследование видного абаеоведа М.Мырзахметулы посвящено актуальным и малоизученным аспектам абаеведения, а именно принципам составления творческой биографии Абая, уста-

новлению реальных истоков его поэтического творчества, методике текстологических исследований, проблеме отношения произведения поэта к классическому Востоку, литературному окружению.

В монографии освещаются вопросы связанные с исследованием наследия Абая М. Ауэзовым, об его участии в собирании произведений Абая, о трудностях связанных с восстановлением подлинных текстов произведений поэта, уточнением слов и выражений в его стихотворениях. Большое внимание уделяется работе Ауэзова над биографией Абая и созданием четырех вариантов его биографии.

Этот труд М. Мырзахметулы является большим вкладом в современное абаеведение.

Гизатов Б. Абай и музыка. - Алматы: Гылым, 1995. - 124с.

Абай был также талантливым и оригинальным композитором. Им создано около двух десятков мелодий, которые любимы и популярны и в наши дни. Он создал мелодии и к своим переводам отрывков из "Евгения Онегина". В 1887 - 1889 годах имя Пушкина и имена его героев Онегина и Татьяны, пролетев над степями на крыльях этих песен, стали такими же родными для казахского народа, как имена казахских акынов и героев казахских эпических поэм.

В книге Гизатова Б. рассматривается музыкальное наследие Абая, который предстает перед нами как автор большого количества песен, созданных на собственные стихи и популярных в народе. В книге даны слова и ноты песен и кюйев Абая.

Абай и его литературные наследники во Франции (Французские авторы о литературе Казахстана). - Алматы: Санат, 1985.- 176 с.

Этот сборник посвящен 150-летию Абая. Произведения Абая долгое время оставались неизвестными французским и франкоязычным читателям. Личность Абая по настоящему привлекла их внимание в 50-годы, когда Луи Арагон основал свою известную серию "Советские литературы" и в числе первых избранных произведений опубликовал роман М.Ауэзова "Абай" в переводе замечательного деятеля культуры и мастера художественного слова Антуана Витеза. Это произведение познакомило французских читателей с незаурядной личностью Абая. В сборнике даны предисловие Л.Арагона к роману Ауэзова "Абай", отзыв Гатти А. об этом романе.

В конце издания даны произведения Абая "Лето", "Охота с беркутом". Сборник подготовлен на русском и французском языках.

Абай Кунанбаев: Библиогр. указатель /Сост.: К.Аймухамбетова, Г.Джурабаева, А.Баймуратова, К.Кистаубаева. - Алматы, 1995. - 304с.- (Национальная библиотека Республики Казахстан).

Для тех, кого глубоко волнует творчество Абая, кто изучает его наследие Национальная библиотека подготовила данный библиографический указатель. Он состоит из 3 частей: Ч.1 - Литература на казахском языке; Ч.2 - Литература на русском языке; Ч.3 - Произведения Абая и издания о нем на других языках.

Каждая часть состоит из двух разделов: произведения Абая и литература об Абаяе. Указатель имеет

вспомогательный аппарат: именной указатель, указатель заглавий произведений Абая, указатель заглавий источников.

THE ACKNOWLEDGED INTELLECTUAL GIANT -
ABAI.

*Look deep into your soul and
ponder on my words:
To you I am a puzzle, my person
and my verse.*

*My life has been a struggle,
a thousand foes I braved,
Don't judge me too severely -
for you the way I paved.*

Abai - poet, thinker and enlightener of the Kazak people

These heart - felt sorrowful lines sound as a welcoming message to the generations to come; they bear the stamp of Abai's genius and of his hard - lived life. There are some highly revered national shrines in the history of each people. Among those are the places which bore witness to great talents' birth, formation, maturity.

With the Kazaks such a place of worship is Shyngystau, the birth-place of a genius of the Kazak literature - Abai. Not only Shyn-gystau alone, but the whole of the Kazak land can take pride in being Abai's homeland. Nor does it imply that Abai is the only one for the Kazak people to be proud of: speaking of Pushkin's Russia, Shakespear's England or Goethe's Germany we do not at all exclude other great people of these countries. But inseparably inter-twined with the history of their countries each of them has come to symbolize his motherland. Akshoky is known to be the cradle of Abai's

talent. It is here that his literary and philosophic genius developed and matured. It is here that Abai created many of his poems and songs. Among those composed in Akshoky is the song "Aittym salem, Kalamkas", ever since most popular with the Kazaks. The greatness of Abai's talent made Kalamkas reminiscent of and comparable with Pushkin's Tatyana Larina. Since early childhood Abai was conversant with the poetry of Saadi, Firdawsi, Nizami, Hafiz, Navoi, Fizuli, Babur; studied logic, philosophy, ethics, oriental history, culture; he was well acquainted with Russian and Western literature, enjoyed reading Tolstoy and Saltykov - Shchedrin, translated Lermontov's verses into Kazak. It is well known that Abai had never left his native land. But thanks to the breadth of his mind and knowledge Abai's thought managed to embrace all spheres of human life, to penetrate into the innermost corners of human soul. Abai was one of the best - educated people of his time. He had a free command of Russian, Arabic, Persian, Chagatai languages, which enabled him to study masterpieces of world literature in original. Three great sources nurtured the ocean of Abai's knowledge: ancient Kazak culture, preserved in oral and written folklore; the best samples of oriental culture; and last but not least, Russian, and through it world culture. Owing to his superior intelligence, natural inquisitiveness and knowledge of many foreign languages he could avail himself of all the benefits of world enlightenment, of all the riches of both western and eastern cultures.

Hence his encyclopaedic knowledge, progressive world - outlook, a rare gift of verbal expression, which, integrated with his kind thought and clever feeling, bestowed upon us his unwithering poetry, wise precepts, subtle poetic translations. People in their thousands and millions revere the memory of this outstanding poet.

The glory of Abai, the real founder of modern Kazak culture and the greatest Kazak classical poet, shall never dim. In honour of the great Kazak poet UNESCO proclaimed 1995 the year of Abai.

THE WORLD GETS TO KNOW ABAI

The all-human, world significance of Abai's creative activity has received its fair estimate by the world community. Like all the great creations of human spirit, the creative legacy of Abai is acquiring a deeper modern meaning and continues to serve the high ideals of the civilized world.

In the year of celebration of the 150-th anniversary of Abai Kunanbayev the National Library of the Republic of Kazakhstan received works by Abai, published in China, Korea, Iran, Pakistan, Turkey, India, Egypt, Hungary, England.

From Peking we received a very beautiful edition of "The Book of Words" by Abai in the Chinese and Kazak language (Arabic script). The translation into Chinese was done by the literary worker, Abai studies' scholar Sou Jou Sune, who had written more than 20 articles on the life and creative activity of Abai and also the monography "The three

peaks of Tchinghiz mountains - Abai, Shakarim and Moukhtar", which was also presented to the National Library.

Implementing the intergovernmental Pakistani-Kazakstani agreement on cultural cooperation with active participation of the embassies of Pakistan in Almaty and Kazakstan in Islamabad, the Pakistani Academy of Letters issued the poetical collection by Abai "Moukhabbat roshan rekhti khen" in the Urdu language.

Through diplomatic channels there were received from Egypt and Hungary articles from literary almanacs and periodicals on the creative activity of Abai.

The poetical works and prosaic treatise "The Words of Wisdom" or "The Book of Words" have become the treasure of the Irani, Indian, Mongol, Korean, Turkish peoples. It was namely in these countries that there were published the jubilee picturesque collections of Abai Kunanbayev.

For the French and English reader there were compiled collections and literary - field researches by our compatriots: candidate of science (Philology), winner of the State Prize "Daryn" M.Kh.Madanova; translator and researcher of Kazakstani-French literary links G.Moukanov and the well-known Kazak writer, the ardent adherent of Abai Rollan Seisenbayev, who opened the literary salon "Abai's Home" in London.

The compilation of the present reference work and the concise bibliographical index of Abai's works and the main works on him in Kazak,

Russian and English is a sub-programme of the Special programme "Memory about Abai", offered by the National Commission of the Republic of Kazakstan on UNESCO affairs and the National Library of the Republic of Kazakstan, approved and supported by the General Director of UNESCO Federico Mayor.

RECOMMENDED INDEX

Abai's works and literature about him

Абай = Abai. Избранное = Selected works. - Лондон: Ел - Islam International Publications LTD, 1995. - 309 с.

In May 1994 there was a meeting in London of the wellknown Kazak writer, director of the "EL" Bureau Rollan Seisenbayev with the Spiritual Head of the World Akhmadi Moslem Community, the Fourth Khalif, Messiah of the Promised Land, Khazrat Mirza Takhir Akhmad. Rollan Seisenbayev asked His Holiness Khuzur share with the Kazak people what impressions he had received by the poetic and phylosophic works of the great Kazak poet Abai and also his views on literature and art, on their role in the spiritual upbringing of man. In the preface to "Abai's world" the reader will get submerged into the spiritual world of thoughts by Mirza Takhir Akhmad.

The phylosophic, elevated perception by His Holiness of the poetry and wise precepts of Abai will prepare the reader for the meeting with Abai himself, let it be the reader, who for the first time took a volume of verses by Abai or the follower of Abai's

poetry and prose, again and again returning to his verses and thoughts. Abai is inexhaustible and in the preface the reader will find farewell wishes before opening up for himself of a new Abai.

The collection includes selected verses and the Book of Words by Abai in the English and Russian languages, the translation was done by professional translators and poets.

*This song, this sweetest melody
fills my soul with warmth,
brings back thoughts and recollections
of the pains forever passed.*

*I forget myself in the middle of the day
and my thoughts sour into the heaven,
if only a wonderful melody of a new song
befalls me all of a sudden.*

*This song is a source of life,
I partake of it as of a streamlet.
However grim this world may be,
it did not penetrate my soul.*

*With such a song,
you can defeat the darkness,
it strives so hard to get into the light,
as if - in my mind - resurrecting those,
who since long had passed away.*

*I mean, I start to hear around me
familiar voices: whispers, murmurs...
Even if the voice was not dear to me,
it is revived for a single moment.*

*Once more, I sink to the bottom,
into the abyss of my past.
This drug is provided for all of us
to forget the common reality.*

*The time will not run backwards,
and myself,
I am not running away from my fate.
I am glad to be burned yet once again.
Is there a poison, of which I did not
partake?*

Translated by Ravil Bukharaev

**Abai. Book of Words / A Word about
Abai by R.Seisenbaev, transl. by R.**

Mc.Kane, D. Aitkyn. - Almaty: El Bureau, 1995. - 220 pp.

Citations from "A Word about Abai" by Rollan Seisenbaev: "Abai infects with the power of art, shakes imagination and exalts the soul. Huge and great is the artistic world, called upon and created by his genius. In his creativity he was coming from life.

As a great poet, Abai was passing the world through himself and creating his own world inside himself. In his wonderful "Book of Words" the poet expressed his thoughts of many years, searchings and acquisitions, anxiety and despair, sorrow and joy of revelations, the flight of spirit and the bitter summary, wrath and placability... He like a true patriot fulfilled his duty before man, served him to the last of his breath and remained honest in his striving towards truth".

For this collection R. Seisenbaev chose those works of Abai, which correspond his notions about the spiritual world of the poet, the notions of a creative personality, whose whole life is filled with Abai. "A Book of Words" was translated by him from Kazak into Russian and his interpretation of Abai's thoughts is one of the best.

A citation from "A Book of Words" by Abai (Word Forty-Three): "A person who looks and listens a good deal, drawing knowledge from the external world gains much: he will be able to reason lucidly and tell what is useful from what is harmful. A person capable of analysing facts and events is counted among the intelligent.

An ignorant person who cannot think and is unused to work will shift

the blame for his idleness to God. "What can I do if God has not given me brains?" or "God has not made us equal, you and me!" That's how he will try to justify himself.

But did not God enjoin him to look and listen, and to remember what he sees and hears? Did God say: eat your fill, enjoy your self, be content with boasting and turn into a beast, having lost all spiritual riches? Other people will argue: "Well, a good mind comes with time, but nature endows us with aspiration. He who is endowed with aptitudes acquires good mind as well. Those who lack aptitudes will remain stupid anyway." Yet this is wrong, too. Indeed, small children may have aspiration, that's certain. As we have already said, man's aptitudes, at first weak, should be cultivated and improved. Even a craftsman's skill improves from day to day if he works with enthusiasm. Unless you practise your skills, you may lose them and turn into a different person without noticing it." Pursuing Abai's thought, we, compilers of this work call upon the reader to contemplate the poet's exalted world and become a different man.

Abai Kunanbaev. Selected Poems /Transl. from Russ. Comp. by D-r A.L. Zhovtis. Engr. is by K. Khodjikov. - Alma-Ata: Zhazushy, 1985.-176 p., portr.

Abai Kunanbaev. Selected Poems /Transl. by T. Botting, D. Rottenberg, O. Shartse and I. Zheleznova. - M.: Progress, 1970. - 190 p., portr.

The above mentioned collections include selected verses and two poems by Abai: "Iskander" and "Masgud", which are identical. The Moscow publication of 1970 is dedicated to the 125-th anniversary of the poet and

enlightener, as a preface there was placed an article of the outstanding Kazak writer Moukhtar Auezov, written by him in 1954 in commemoration of 50 years since the day of Abai's demise. This edition is the first publication of Abai's works in the English language. The Almaty publication of 1985 featured the same works by Abai but in a different sequence. The big expert of Kazak literature, Doctor in Phylology, the translator - poet A.L.Zhovtis, to whom also belong the translations of Abai's verses into Russian, has done it in his own peculiar way. The portrait of Abai was made by the well-known Kazak artist K.Khodjikov.

*Eye of my eye, I beg,
Give ear to this I say:
For love of thee, dear heart,
I slowly waste away.*

*The wisest of the wise
Will hasten to agree
That not another maid
Can be compared to thee.*

*Whene'er of thee I sing,
Though tears near turn me blind,
The tenderest of words
I always seek to find.*

*Thy scorn has ever been
Uncommon hard to bear,
But with restraint will I
Now speak of my despair.*

*No more dost thou bestow
Upon me than a glance,
Of all I think and feel
Thus feigning ignorance.*

*Though ever by thy side,
Adoring, I remain,
Thou treatest me, alas,
With ill deserved disdain.*

*A home without a hearth
Is not a home, 'tis said.*

*A man who lacks a heart
Will often lack a head.*

*My love I cannot force,
This do I know, on thee,
But to confess it is
The debt I owe to thee.*

*Hide not from me that I
In awe and love may gaze
Upon thy snowy brow,
Upon thy lovely face.*

*Thy teeth are pearls, thy lips
Are dainty flowers in bloom,
Thy sable brows are each
A newly born half-moon.*

*As graceful as a fawn,
As lovely as a tree,
As lovely as a rose
Thou seemest, love, to me.*

*Emerge from thy retreat,
I beg of thee, come nigh,
And let me feast on thee,
Beloved, my weary eyes.*

*When thou art gay - 'tis spring,
When sad - the world turns chill;
To me thy laughter is
A songbird's dulcet trill.*

*Feign anger not, nor play
So heartlessly with me,
For I would sacrifice
My very life for thee.*

*Thou'rt radiant as the sun
And fragrant as a rose.
At sight of thee, my heart,
Enraptured, flames and glows.*

*O, to give voice to love! -
But no, I dare not speak...
Words fail me, love, when I
To pay thee homage seek.*

*A gift of God art thou
That doth the heart console,
A sherbet for the flesh,
A nectar for the soul.*

*She who is beautiful,
In truth, is doubly blest.
To worship beauty was*

The prophet's own behest

*By pain my soul is wrung
To think that we must part.
To be with thee, my love,
Is balsam for the heart.*

*Thy wooers are many, love,
Amongst us choose thou must.
I tremble lest from me
Thou turnest in disgust.*

*To speak is agony...
Turn not from me in scorn.
When thou dost smile at me
My heart in twain is torn.*

*All that I want from thee
Is but a word, a sign.
O, that my agony
Were ended, Goddess mine!...*

*Translated by Irina Zheleznova,
1891*

The life and creative activity of Abai

Auezov M. Abai (Abridged) / Foreword by A. Nurpeisov, ill. by Y. Si-dorkin. - M.: Progress, 1975. - 459 p.

Auezov M. Abai: A novel. Book Two / Transl. from the Russ. by Navrozov, Ed. by H. Perham, III. by Ilyina, Design by S. Pozharsky. - M.: Foreign languages Publ. House, 1953. -(Library of Selected Soviet Literature).

Book One - 449 p.

Book Two - 431 p.

The epic novel "Abai" of the outstanding Kazak writer Moukhtar Auezov is a multidimensional creative work, which has imbibed the best traditions of world literature in the genres of historical, biographical, philosophical, social novel, and also "novel on creativity", "novel on the artist" and "novel that brings one up".

Moukhtar Auezov, having literally gleaned the information and recollections on the life of the great poet, in all its fullness depicted the biography and creative legacy of one

of the greatest national heroes of Kazakhstan-Abai. Through his life, thoughts and feelings M.Auezov restored whole chapters in the long-suffering history of the Kazak people, clearing the historical memory from any kinds of delusions, guesses and insinuations, he illuminated the whole epoch in the traditional manifestations: everyday life, morals, spiritual development of Kazaks.

The epic novel about Abai was translated into more than 20 languages of the world. Thanks to this work many peoples of the globe have learnt about the existence of the Kazak people and their life in the last century in all its fullness. Leonid Sobolev, whose translation of the novel into Russian laid the foundation for the most foreign translations, gave the following estimate of Moukhtar Auezov's creative activity: "Moukhtar Auezov's "Abai" is a real novel, that is, a book of big scope, bringing up the whole strata of life, creating wide and visible pictures of everyday life, human passions, love, enmity and mainly embodying in bright, memorable images the deep vital processes of the people's history. To work on the translation of this novel was a real pleasure for me. The expressivity and plasticity of the characters, the brightness and aphoristic quality of the language, the deep poeticity - all this turned into pleasure the scrupulous search of the exact words and expressions..." (M.Auezov in recollections... p.20-21) We introduce to the reader two editions: of 1953, published by the Foreign Languages Publishing House in Moscow in two

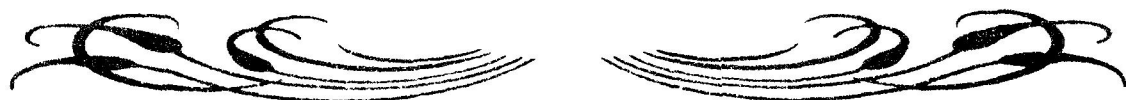
volumes and of 1975, published by the "Progress" Publishing House also in Moscow (in abridged form). It should be specially noted that both publications are richly illustrated. The artist L. Ilyina illustrated the novel of 1953 in the realistic, documentary style. The engravings of the popular Kazakstani graphics' artist E. Sidorkin for the 1975 edition reflect the spiritual state of each hero, they touch you, they not only adorn the edition, but organically intertwine into the narration.

We, the compilers of the given reference collection, wish the reader a happy journey into Abai's World.

Көзімнің қарасы.

Зал. Л. А. Хамиди

Тың бау. Қайғылы. Очеть медленно. Печально.

Көзімнің қарасы,
Көңлімнің санасы.
Бітпейді ішімде,
Ғашықтың жарасы

Ты - зрачок глаз моих,
Дум залог дорогих,
Сердцу мук не избыть,
Столь глубок шрам от них!

Eye of my eye, I beg,
Give ear to this I say:
For love of thee, dear heart,
I slowly waste away.

Қазақтың данасы,
Жасы үлкен ағасы,
Бар демес сендей бір,
Адамның баласы.

Слышать мог от седых
Мудрецов речи их
Нет, такой не являл
Нам пророк среди живых!

The wisest of the wise
Will hasten to agree
That not another maid
Can be compared to thee.

Жылайын, жырлайын
Ағызып көз майын.
Айтуға келгенде
Қалқама сөз дайын.

Весь в слезах я брожу,
Я тоской исхожу,
Жемчуг слов дорогих
Для тебя нахожу.

Whene'er of thee I sing,
Though tears near turn me
blind,
The tenderest of words
I always seek to find.

Жүректен қозғайын,
Әдептен озбайын.
Өзі де білмей ме,
Көп сөйлеп созбайын.

Взор мой скрыт, - речь
держу,
Женский стыд я щажу.
Иль самой невдомек?
Всю ль в слова страсть
вложу?!

Thy scorn has ever been
Uncommon hard to bear,
But with restraint will I
Now peak of my despair.

Перевод М. Петровых. Translated by Irina Zheleznova

АЙТТЫМ СӘЛЕМ, ҚАЛАМ ҚАС

(Жігіт сөзі)

Зап. Б. Г. Ерзаковича

Баяу. Терек сезімен. Широко. С глубоким чувством.

Айт - тым сә - лем, қа - лам қас, ой, Са - ган құр - бан

мал мен бас. Са - ғын - ған - нан сә - ні ой - лап,

Ке - лер көз - ге ыс - тық жас. Са - ғын - ған - нан

сә - ні ой - лап, Ке - лер көз - ге ыс - тық жас.

Айттым сәлем, қалам қас.
Саған құрбан мал мен бас
Сағынғаннан сені ойлап,
Келер көзге ыстық жас.
Сенен артық жан тумас,
Туса туар, артылмас.
Бір өзіңнен басқаға,
Ынтықтығым айтылмас.
Асыл адам айнымас,
Бір бетінен қайрылмас.
Көрмесем де, көрсем де
Көңілім сенен айрылмас.

Красавица, привет тебе,
Моей любви, моей судьбе!
Вот — дни тоски и слез, гляди.
Вот — жизнь моя, возьми себе.
Ты лучше всех. За сотни лет
Подобной не увидит свет;
Одной тебе моя любовь,
Одной тобою мир согрет.
И пусть я стану нищ и сед,
Но мне иной дороги нет;
Ты в сердце у меня живешь,
Во сне преследуешь, как бред.

Перевод П. Шубина.

Қараңғы түнде тау қалғып.

Бағу. Терең сезімен. Широко. С глубоким чувством.

28

Ка - ран - ғы түн - де тау қал - ғып, Үй - қы -
ға ке - тер бал - бы - рап. Да - ла - ны жым - жырт дел -
сал қып, Түн ба - са - ды сал - бы - рап. Да - ла - ны жым -
жырт дел - сал қып, Түн ба - са - ды сал - бы - рап.

Қараңғы түнде тау қалғып,
Үйқыға кетер балбырап.
Даланы жым-жырт дел-сал қып,
Түн басады салбырап.

Шан шығармас жол дағы,
Сілкіне алмас жапырақ.
Тыншығарсын сен дағы,
Сабыр қылсаң азырақ.

Горные вершины
Спят во тьме ночной,
Тихие долины
Полны свежей мглой;

Не пылит дорога,
Не дрожат листы...
Подожди немного,
Отдохнешь и ты.

Абай - кемел ойдың кемеңгері.

Әдебиет көрсеткіші

Құрастыр Г Жорабаева, К Қыстаубаева, Н Мұқанова
Редакторы М Төлешова

Властитель-дум Абай.

Указатель литературы

Сост Г Джурабаева, К Кыстаубаева, Н Муканова
Редактор М Тулешова

The acknowledged intellectual giant- Abai.

Literature index

Comp G Jorabaeva, K Kistaubaeva, N Moukanova
Editors M Tuleshova K. Bozymbekov

Подписано в печать 24.03.1998
Объем 4,8 усл п л Тираж 100 экз Заказ N 4
Отпечатано в Национальной библиотеке Республики
Казахстан, пр Абая, 14